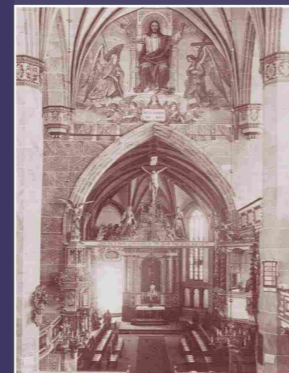

Elewacje kościoła artykułowane są rytmem ostrołucznych okien i wyprowadzonych wysoko przypór. Klarownie gotyckiej bryle stylowo odpowiada wnętrze, pozbawione dziś dawnego, barokowego wyposażenia i oczyszczone z protestanckich empor. Główne wejście prowadzi z zachodniego przedsionka, zwanego też „rajem”, przez gotycki ozdobiony portal z 1401 r. Na nim przedstawione są herby właścicieli Żar (Pack i Biberstein) z sentencją w języku niemieckim na pamiątkę odnowienia kościoła po pożarze w 1684 r.: „Co zburzył ogień Twego gniewu, Boże, łaska Twa odbudować pomoże, a tym co zbudowano, niech władca wspomóż”. Zworniki na sklepieniu „raju” zdobią słabo już widoczne herby cechowe oraz herb konserwatora, dodano je w 1913 r. W przedsionku znajduje się także gotycka płyta nagrobna z płaskorzeźbionym wizerunkiem osoby duchownej (XIV w.).

Nawy kościoła wyznaczają dwa rzędy wysmukłych kolumn wspierające pięcioprzęsłowe sklepienie gwiazdyste. Identycznie jest przesklepienie prezbiterium, o wiele niższe od naw. Dziewiętnastowieczna stylistyka prezbiterium kontrastuje z bogato rzeźbioną, barokową oprawą portalu wiodącego do kaplicy Promnitzów. Stukowe ornamenty roślinne okalają dwie spiralne kolumny wspierające nadproże w kształcie łuku, z pięknie ukształtowanym herbem Promnitzów i kartuszem z tekstem informującym o fundatorze kaplicy. Ściany, ujęcia portalu, wejście i sklepienie kaplicy mają bogate zdobienia stiukowe i malarskie. Obrazy drogi krzyżowej namalowane zostały w latach 80 XX w. przez żarskiego malarza Stanisława Antosza.

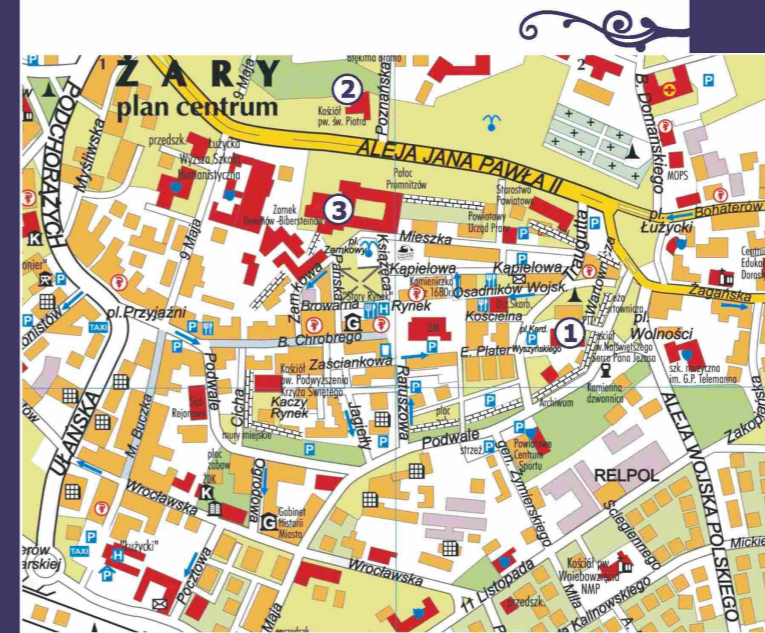
Początkowo kościół miał organy Georga Caspara, brata słynnego organmistrza Caspariniego (urodzonego żaranina), następnie aż do wojny Johanna G. Hildebrandta i Wilhelma Sopera (części prospektu są w organach płockiej katedry). Obecnie kościół jest wyposażony w organy, których neogotycka XIX w. szafa pochodzi z kościoła w Świerzawie, a instrument wykonany został przez braci Broszków z Tomisławia k/ Bolesławca. Obecnie trwa dalsza modernizacja organów. W kościele często odbywają się koncerty organowe i muzyki poważnej. Z pewnością w latach 1704-1708 w farze muzykował Georg Phillip Telemann, który w tym okresie był nadwornym kapelmistrzem na żarskim zamku.

Die Fassaden der Kirche werden durch die spitzbogigen Fenster und die emporragenden Strebeböcher betont. Dem klaren gotischen Baukörper entspricht stilmäßig das Kircheninnere, das heute keine barocke Ausstattung und keine protestantischen Emporen mehr besitzt. Der Haupteingang führt von der westlichen Vorhalle, auch Paradies genannt, durch das gotische, verzierte Portal aus dem Jahre 1401. Über dem Portal sind Wappen der Standesherrn von Żary (Pack und Biberstein) angebracht mit einem Spruch in der deutschen Sprache, der auf die Erneuerung der Kirche nach dem Brand von 1684 deutet: „Gott, dein Zornfeuer reißet nieder, deine Gnade bauet wieder, was gebauet, walte drüber.“ Die Schlusssteine am Gewölbe „des Paradieses“ schmücken nicht mehr gut sichtbare Handwerkswappen und das Wappen des Renovators, sie sind Beigaben aus dem Jahre 1913. In der Vorhalle befindet sich auch eine gotische Grabplatte mit dem Reliefbildnis eines Geistlichen (XIV. Jh.).

Die Kirchenschiffe sind von zwei Reihen schlanker Pfeiler abgetrennt, die das fünfjochige Sternengewölbe tragen. Genauso überwölbt ist auch das Presbyterium, allerdings viel niedriger als die Schiffe. Die Stilistik des Presbyteriums aus dem neunzehnten Jahrhundert steht im Kontrast zu dem reich geschnittenen barocken Portal der Promnitzkapelle. Gekoppelte, gewundene Säulen sind vom Blattwerk in Stuck umrankt und tragen als Sturz einen Bogen mit dem schön geformten Promnitzwappen und eine Kartusche mit der Inschrift über den Kapellenstifter. Die Wände, Leibungen und Decke der Kapelle sind reich in Stuck und Malerei geziert. Die Kreuzweggemälde wurden in den 80er Jahren des XX. Jh. von Stanisław Antosz, einem Maler aus Żary, geschaffen.

Anfangs besaß die Kirche eine Orgel von Georg Casper, dem Bruder des berühmten Orgelbauers Casparini (gebürtig in Żary), danach bis zum Krieg von Johann G. Hildebrandt und Wilhelm Saper (Teile des Orgelprospekts sind heute in der Orgel des Domes zu Płock). Jetzt ist die Kirche mit einer Orgel ausgestattet, deren neogotischer Orgelschrank aus dem XIX. Jh. aus der Kirche in Świerzawa stammt; Das Instrument wurde von den Brüdern Broszko aus Tomisław bei Bolesławiec gebaut. Zur Zeit wird die Orgel weiter modernisiert. In der Kirche finden oft Konzerte der Orgel- und klassischen Musik statt. Man kann mit Sicherheit feststellen, dass Georg Philipp Telemann in den Jahren 1704 - 1708 in dieser Kirche musizierte, da er zu dieser Zeit Hofkapellmeister am Schloss von Żary war.

- ==== Pozostałości murów miejskich /Überreste der Stadtmauer/
- ① Kościół farny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa /Die Pfarrkirche des Allerheiligsten-Herzens-Jesu/
  - ② Kościół pw. św. Piotra i Pawła /Kirche St. Peter und Paul/
  - ③ Kompleks zamkowo - pałacowy /Schloss/

Wydawca: Urząd Miejski w Żarach, Rynek 1-5, 68-200 Żary, tel. (+48) 68 470 83 00, fax: 68 470 83 78
www.zary.pl, e-mail: miasto@um.zary.pl; Tekst: dr S. Kowalski; Zdjęcia: I. Brzeziński, A. Kubiak;
 Archiwum: G. Krause; Tłumaczenie: E. Zys; Projekt i skład: *Współpraca*
 Mapa centrum Żar: Zakład Kartograficzny „Sygnatura”, www.sygnatura.com.pl

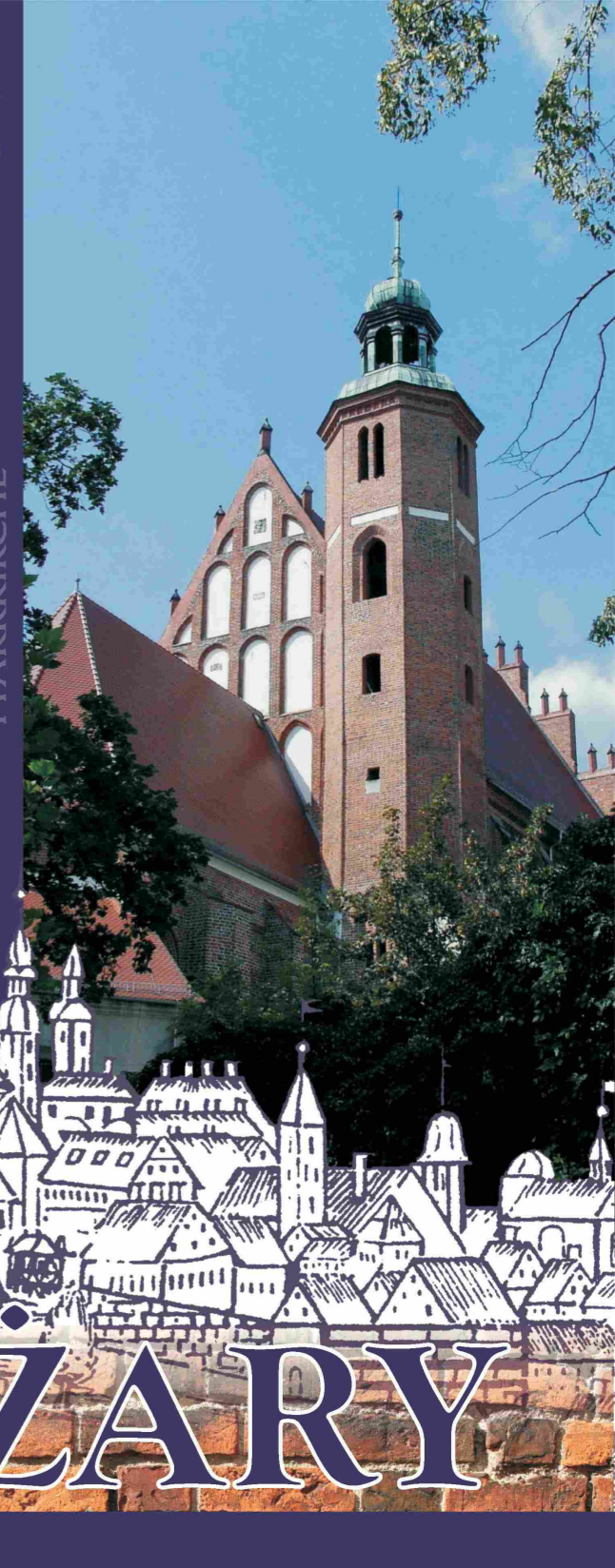

Projekt współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach programu INTERREG III A Polska (Województwo Lubuskie) Kraj Związkowy Brandenburgia, Fundusz Mikroprojektów Euroregionu „Sprewa-Nysa-Bóbr” oraz budżetu państwa

kościół farny
PFARRKIRCHE

ŻARY

Obok zespołu zamkowo-pałacowego kościół farny (obecnie pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa) jest najcenniejszym zabytkiem Żar, o randze ponadregionalnej. Jego wyniosła bryła stanowi wspaniałą dominantę w architektonicznym kompleksie staromiejskim. Jest to jeden z największych kościołów na Łużycach.

Nie wiadomo czy pierwsza wzmianka o kościele w Żarach z 1207 r. dotyczy świątyni istniejącej na tym miejscu czy innej - pw. św. Piotra - związanej z grodem. Zachowały się natomiast fragmenty ceglanego kościoła dwunawowego z około 1230 r., tkwiące w północnej ścianie prezbiterium przy wieży, dostawionej około 1280 r. Ta romańska budowla związana była z miastem lokacyjnym założonym w pierwszej ćwierci XIII wieku. Rozwój przestrzenny i demograficzny Żar sprawił, że pół wieku później świątynia wymagała powiększenia. Na miejscu romańskiego wzniesiono więc większe prezbiterium gotyckie, poświęcone w 1308 r. W tym samym czasie przy północnym boku prezbiterium powstały kaplica Maryjna i zakrystia, podwyższono też wieżę.

Niecałe sto lat później zburzono romański korpus, wznosząc gotycki, trójnawowy, zachowany do dziś (1401). W tym czasie nastąpiło ponowne podwyższenie wieży. W roku 1430 zakończono budowę sklepień nad nawami. Oś główna korpusu budowli wskazuje na to, że także tutaj, jak to było w zwyczaju w dawnych założeniach, budowę rozpoczęto od prezbiterium oraz od zachodniego portalu, postępując w kierunku wnętrza. Także i tutaj zauważa się załamanie osi między prezbiterium a nawą główną, co było charakterystyczne dla średniowiecznych kościołów, ponieważ budowniczości chcieli przedstawić w ten sposób symbol połamanej ciała Chrystusa. Około połowy XV wieku w trakcie rozbudowy kościoła podwyższono o 2 m część prezbiterialną i dostawiono do niej od północy przedsionek i kaplicę Chrztu, a od południa kaplicę św. Barbary (obecna zakrystia). Pod koniec tego stulecia świątynię powiększono o okazały przedsionek zachodni. Z ówczesnych przekazów wynika, że w kościele było 20 ołtarzy a sklepienia zdobione były polichromią.

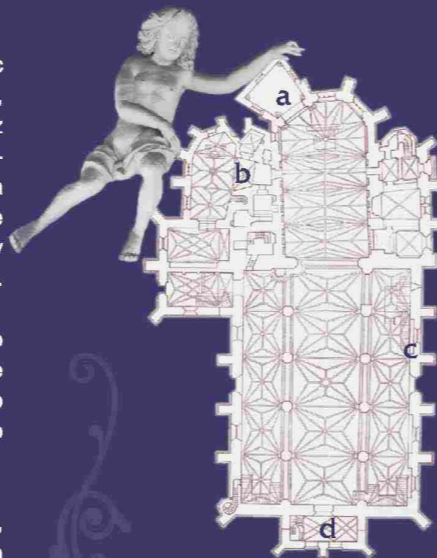
W okresie od 1524 do 1526 roku społeczność Żar przyjęła luteranizm. W rękach protestantów kościół pozostawał do 1945 r.

W 1559 r. zawalił się wschodni szczyt niszcząc sklepienie i wnętrze prezbiterium. Odbudowa trwała do 1581 r., wcześniej (1561) odtworzono dach. W trakcie odbudowy po raz trzeci podwyższono wieżę. W latach 1670-1672 do północno-wschodniej ściany prezbiterium dostawiona została kaplica Promnitzów z kryptą. W 1684 r. w pożarze miasta ucierpiał także kościół - spłonęły dachy i wnętrza, runęła część sklepień. Przy odbudowie nawy boczne opięte zostały piętrowymi emporami.

W latach 1870-1896 oraz 1911-1913 kościół poddano kapitalnemu remontowi, którym objęte zostały elewacje i wnętrze prezbiterium. W 1913 r. w ścianę zewnętrzną kościoła wmurowano kilka starych płyt nagrobnych pochodzących z okalającego go cmentarza.

Przy wejściu do nawy bocznej kościoła od strony plebani, na wysokości wyciągnięcia ręki, można dostrzec w częściach ścian obok portali tzw. odciski kciuka. Takie znaki znaleźć można w wielu kościołach, szczególnie miast handlowych. Zanim powszechnym stało się słowo pisane, dokonywano transakcji, zawierano umowy i ugody przywołując Trójcę Świętą, odciskając kciuk na murze kościoła na potwierdzenie przysięgi. Także modlitwy i prośby o wstawiennictwo za nieobecnych, czy też przed ważnymi przedsięwzięciami odbywały się poprzez odcisk kciuka. Powiedzenie „trzymać (w j. niemieckim - odciskać) za kogoś kciuk” wywodzi się ze średniowiecznego zwyczaju. Na murze głównym umieszczone są tzw. gmerki - tablice z datami i inicjałami proboszczów z różnych okresów budowy świątyni.

W czasie amerykańskiego nalotu na Żary (11 IV 1944 r.) podmuch spowodowany wybuchem bomby zerwał pokrycie dachowe kościoła. Opuszczony i zdewastowany stracił całe wyposażenie. Dopiero w 1958 r. został zabezpieczony, a w latach 1975-1984 odbudowany staraniem księży T. Demela i T. Kleszcza.

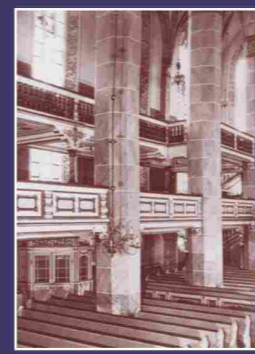

a Barokowa kaplica Promnitzów
Barocke Promnitzkapelle

b Fragmenty kościoła z XIII w.
Telle der Kirche von XIII. Jh.

c Odciski kciuków w ceglach
Daumenabdrücke in den Ziegeln

d Kruchta zachodnia „raj”
Westvorhalle „Paradies”

Neben der Schlossanlage ist die Pfarrkirche (heute Allerheiligstes-Herz-Jesu-Kirche) das wertvollste Baudenkmal von Żary von überregionalem Rang. Ihr hoher Baukörper hebt sich hervorragend von der architektonischen Altstadtanlage ab. Es ist eine der größten Kirchen in der Lausitz.

Es ist nicht sicher, ob die erste Erwähnung über die Kirche in Żary aus dem Jahre 1207 die Kirche betrifft, die an dieser Stelle steht, oder aber eine andere -die Petrikerche-, die mit der Burg verbunden ist. Erhalten geblieben sind hingegen Überreste einer zweischiffigen Kirche aus Ziegel von etwa 1230, die in der Nordwand des Presbyteriums (Chorraums) am Turm stecken, der um 1280 angebaut wurde. Das romanische Bauwerk war mit der Stadtanlage aus dem ersten Viertel des XIII. Jh. verbunden. Die räumliche und demografische Entwicklung von Żary brachte ein halbes Jahrhundert später die Vergrößerung der Kirche mit sich. An der Stelle der romanischen Kirche wurde daher ein größeres gotisches Presbyterium errichtet, das 1308 eingeweiht wurde. Zur selben Zeit entstanden an der Nordseite des Presbyteriums die Marienkapelle und die Sakristei; Es wurde auch der Turm erhöht.

Fast 100 Jahre später wurde der romanische Baukörper abgebrochen und ein gotischer dreischiffiger erbaut, der bis heute erhalten blieb (1401). Zu dieser Zeit erfolgte eine erneute Turmerhöhung. Im Jahre 1430 hat man den Bau von Gewölben über den Schiffen abgeschlossen. Nach der Art der Hauptachse des gesamten Baues ist anzunehmen, dass man auch hier, wie früher bei allen Gründungen allgemein üblich war, den Bau vom Chor (Presbyterium) und vom westlichen Hauptportal aus zugleich anfang und nach innen fortführte. Auch hier finden wir die Knickung der Achse zwischen Chor und Schiff, wie in den mittelalterlichen Kirchen üblich, weil die Erbauer dadurch das Symbol des gebrochenen Leibes Christi darstellen wollten. Um die Mitte des XV. Jh. wurde beim Ausbau der Kirche das Presbyterium (Chorraum) um 2 Meter erhöht, nördlich davon der Vorflur und die Taufkapelle angebaut und nach Süden die Barbarakapelle (heutige Sakristei). Gegen Ende dieses Jahrhunderts wurde die Kirche um eine ansehnliche Westvorhalle vergrößert. Aus den damaligen Überlieferungen ist bekannt, dass es in der Kirche 20 Altäre gab und die Gewölbe mit Polychromie verziert waren.

In den Jahren 1524 -1526 haben die Einwohner von Żary den lutherischen Glauben angenommen. Die Kirche blieb bis 1945 in den Händen von Protestanten. In 1559 ist der

Ostgiebel eingestürzt und hat das Gewölbe und den Chorraum zerstört. Der Wiederaufbau dauerte bis 1581. Früher (1561) wurde das Dach wiederhergestellt. Beim Wiederaufbau hat man zum dritten Mal den Turm erhöht. In den Jahren 1670-1672 wurde an die nordöstliche Presbyteriumswand die Promnitzkapelle mit der Gruft angebaut. 1684 hat beim Stadtbrand auch die Kirche Schäden davongetragen; Den Flammen zum Opfer sind das Dach und das Kircheninnere gefallen, ein Teil der Gewölbe ist eingestürzt. Beim Wiederaufbau wurden die Seitenschiffe mit mehrstöckigen Emporen versehen.

In den Jahren 1870-1896 und 1911-1913 wurde die Kirche renoviert; Die vollständige Renovierung umfasste die Fassaden und das Innere des Presbyteriums. 1913 wurden in die Außenwand der Kirche einige alte Grabplatten aus dem sie umgebenden Friedhof eingemauert.

Am Eingang zum Seitenschiff der Kirche von der Pfarrei her kann man bis zur Griffröhe in den Wandteilen neben den Portalen die so genannten „Daumenlöcher“ sehen. Man findet diese Marken an zahlreichen Kirchen, besonders in den Handelsstädten. Ehe noch das Schreibwesen Allgemeingut war, wurden Verträge, Käufe und andere Abmachungen unter Anrufung der Dreieinigkeit und unter Daumendrücken an der Kirchenwand als Bekräftigung des Eides vollzogen. Aber auch Gebete und Fürbitten für Abwesende, oder vor großen Unternehmungen verrichtete man unter Daumendruck an diesen Stätten. Die Redensart „jemandem den Daumen drücken“ geht auf diese mittelalterlichen Bräuche zurück. An der Hauptwand finden wir einige Platten, so genannte Marken mit Jahreszahlen und Anfangsbuchstaben der Kirchväter, die sich auf verschiedene Bauperioden der Kirche beziehen.

Beim amerikanischen Luftangriff auf Żary (11. April 1944) hat die Wucht des Bombenausbruches das Kirchendach davongeweht. Die verlassene und verwahrloste Kirche hat ihre ganze Ausstattung verloren. Erst 1958 wurde die Kirche gesichert, und in den Jahren 1975-1984 wurde sie dank der Bemühungen der Pfarrer Tadeusz Demel und Tadeusz Kleszcz wiederaufgebaut.